
Recenze

Jitka Paitlová: Odstíny platónské umiřenosti

Plzeň, Západočeská univerzita v Plzni 2017. 178 s.

Výskum Platóna a jeho filozofie má v Čechách dlhú a bohatú tradíciu. Jedným z posledných príspevkov je aj monografia Jitky Paitlovej, ktorá sa zameriava na podstatu a vývoj Platónovho chápania umiernenosti (*sófrsyně*). Autorka pôsobí na Západočeskej univerzite v Plzni a zo životopisného medailónika a zoznamu publikačnej činnosti je zrejmé, že jej výskum sa sústreďuje okolo dvoch pólov: staré a nové, počiatky filozofie a jej súčasnosť, Platón a dnešná epistemológia a filozofia vedy. Recenzovaná publikácia je dôkazom, že autorkin záujem o Platóna nepatrí do jej odbornej minulosti, ale vytrvalo sa mu venuje aj naďalej. Zúročuje v nej niekoľkoročné štúdium, ktorého výsledky už čiastočne publikovala v elektronických časopisoch *Paideia* a *Ostium*, plzenských platónskych zborníkoch *Platonica Pilonica* a inde.

Pokiaľ ide o obsah knihy, ako naznačuje samotný názov, autorka sleduje výskyt zmienok o cnosti umiernenosti naprieč Platónovým korpusom, počnúc dialógmi raného a tranzitívneho obdobia (*Charmidés*, *Alkibiadés I*, *Prótagoras*, *Gorgias*, *Menón*) cez takzvané obdobie stredné (*Faidón*, *Symposion*, *Ústava*) až po dialógy neskoré (*Faidros* a *Filébos*). Analýzy zmienkových dialógov tvoria desať samostatných kapitol, ku ktorým je do tučta pridaná prvá kapitola o sókratovskej starostlivosti o dušu a posledná, dvanásta, o poriadku v Platónovej filozofii. Výber dialógov je zdôvodnený výskytmi termínu *sófrsyně* a ich poradie sa opiera na jednej strane o večný *crux* komentátorov, chronológiu Platónových dialógov, ktorá v dejinách interpretácie bola a dodnes je zdrojom polemík. Jitka Paitlová sa do tejto diskusie rozhodla prispieť tým, že svoju chronológiu odvíja od predpokladu autorovho myšlienkového vývoja, to znamená, že Platón postupuje od ľudového chápania podrobeného testovaniu zo strany historického Sókrata ku konceptom zložitejším a inovatívnejším, ktoré majú byť indikátormi neskoršieho dátumu. Autorka teda vychádza z premisy, že Platón v priebehu svojej tvorby niektoré názory spočiatku zastával, no neskôr ich opúšťal a osvojoval si názory nové, niekedy aj zásadne odlišné od tých pôvodných. Tento predpoklad je iste celkom legitímny, hoci nie je vylúčené ani to, že z Platónovej strany ide o autorský zámer a hru s čitateľom, v ktorej mu ide o to, aby nádejného aspiranta postupne pripravoval na cestu dialektika a tak mu krok za krokom odkrýval rôzne aspekty toho-ktorého problému. Nemusí teda ísť o názorovú premenu Platóna ako autorského subjektu, ale o pedagogickú stratégiu namierenú na premenu subjektu čitateľského, resp. poslucháčskeho.

S touto možnosťou sa Paitlovej kniha nekonfrontuje, a tak developmentalistická interpretačná pozícia patrí medzi jej nezdôvodnené, i keď – opakujem – oprávnené východiská.

Ďalším takýmto východiskom je predpoklad, že tento Platónov myšlienkový vývoj postupoval od akceptovania názorov historického Sókrata cez ich kritiku až k zaujatiu Platónovho vlastného dogmatického stanoviska. Treba však pripomenúť, že ide o tancovanie na tenkom ľade, pretože hoci je táto predstava pevnou súčasťou platónskych štúdií od ich moderných počiatkov, predsa sa tu dvíha varovný prst v podobe takzvanej sókratovskej otázky: Čo vôbec vieme alebo môžeme vedieť o historickom Sókratovi a jeho názoroch? Nie sú naše vedomosti zásadne formované Platónovým vykreslením Sókrata a nehrozí tak, že vyjadreniami o historickom Sókratovi len roztáčame bludný kruh? Navyše je celkom možné, že spomenutý predpoklad so sebou prináša devalvovanie takzvaného sókratovského, čiže skorého obdobia Platónovej tvorby na čosi podradné a nehodné hlbšieho záujmu.

Takýto dojem budia aj kapitoly o raných dialógoch v Paitlovej monografii. Prvá z nich ponúka encyklopedický prehľad Sókratovho života a súhrn zväčša Patočkových postrehov o sókratovskej starostlivosti o seba, i keď výraz „péče o duši“ už prezrádza platónske čítanie. Ďalšie kapitoly ponúkajú synopsy vybraných dialógov, komentované väčšinou prostredníctvom príspevkov v zborníkoch z pražských platónskych sympózií a prehľadových prác zväčša staršieho dátumu (Friedländer, Novotný, Patočka, Guthrie, Graeser, Reale). Paitlovej hlas zaznieva iba zriedkavo.

Toto nelichotivé hodnotenie sa, žiaľ, týka prvých šiestich kapitol, teda celej prvej polovice knihy. Ich čítanie môže byť užitočné ako úvod do čítania raného Platóna, no ako materiál pre druhú časť knihy sa táto sekcia javí ako proporčne nezvládnutá a do veľkej miery redundantná. Pokiaľ ide o výsledky, tie možno zhrnúť nasledovne: rané Platónove dialógy pomáhajú rekonštruovať Sókratovu koncepciu starostlivosti o dušu, ktorej charakteristikami sú konanie svojho, poznanie seba a úzky vzťah medzi cnosťou a poznaním. V súvislosti s cnosťou umiernenosti sa kladie dôraz na sebaovládanie v zmysle podrobenia si tela a vlády nad ním. Okrem toho sa poukazuje na politický kontext umiernenosti – a v jeho rámci na spojenie medzi umiernenosťou a spravodlivosťou. Aporetický ráz týchto dialógov má podľa Paitlovej indikovať, že Platón je so Sókratovou koncepciou nespokojný a je odhodlaný opustiť ju.

S prechodom k dialógom stredného obdobia sa situácia mení. Je zrejmé, že práve stredný Platón je oblasť, v ktorej sa autorka cíti doma. Kapitoly 7–12 pôsobia koncepcne premyslenejšie, autorský hlas sa ozýva oveľa častejšie, navyše myšlienkové posuny sú názorne prezentované v porovnávacích tabuľkách. Téma umiernenosti je vkladaná do zaujímavých kontextov a jednoznačne ide o najpútavejšiu časť celej publikácie. V dialógoch *Faidón* a *Symposion* autorka sleduje umiernenosť v súvislosti s etikou a epistemologickou očistou duše, čo má predstavovať vyvr-

cholenie projektu sókratovskej starostlivosti o dušu, ako bol načrtnutý v raných a prechodných dialógoch. V rámci etickej očisty prostredníctvom pravej *areté* (predovšetkým *sófrosyné*) filozofova duša prechádza k epistemologickej očiste pomocou *frónésis*, vďaka ktorej nadväzuje kontakt so súcniami osebe. V *Symposiu* má táto očista povahu filozofického zasvätenia v podobe výstupu k poznaniu božskej krásy.

Dialóg *Ústava* podľa jednohlasného konsenzu interpretátorov predstavuje kľúč k pochopeniu Platónovej filozofie a Jitka Paitlová mu, samozrejme, venuje pri prehľade Platónových textov najviac pozornosti. Vo štvrtjej knihe identifikuje dve vymedzenia umiernenosti, z ktorých prvé je produktom všeobecnej mienky, a preto ho autorka označuje ako „slabšiu definíciu“. Konkrétne ide o predstavu, ktorá umiernenosť stotožňuje so sebaovládaním v slastiach a žiadostivosťou, vďaka čomu sa človek javí silnejší od seba samého (430e). Táto vláda nad sebou je označená ako harmónia, súzvuk a usporiadanie, no Paitlová prízvukuje, že v slabej definícii ide iba o ovládanie tela a telesnej žiadostivosti. Silná definícia, zdôrazňuje autorka, sa naproti tomu týka samotnej duše, pretože umiernenosť je charakterizovaná ako súhlas prirodzene horšej a prirodzene lepšej zložky na tom, ktorá z nich má vládnuť (432a–b). Ak ide o jednotlivca a jeho dušu, lepšou zložkou je rozumová časť duše, ktorá má vládnuť horšej, nerozumnej časti, a to za podpory „prostredníka“, ktorou je časť vznetlivá.

Otázne však je, či tento posun od podrobenia si tela dušou prostredníctvom sebaovládania k onej jednomyseľnosti medzi zložkami v rámci duše samotnej, je taký rozhodujúci. Ak je totiž vo *Faidónovi* človek vykreslený ako skladajúci sa z duše (rozumu) a tela (žiadostivosti), nie je model z *Ústavy* iba subsumovaním tela pod onú žiadostivú časť duše, ktorá má poslúchať časť lepšiu, rozumovú? Nejde teda v konečnom dôsledku o tú istú vládu lepšieho nad horším, duše nad telom, rozumu nad žiadosťami, ibaže *psyché* tu označuje jednotlivca v jeho celkovej telesno-duševnej konštitúcii? Odhliadnuc od tohto sporného detailu, autorkina argumentácia nachádza podporu v skutočnosti, že v *Ústave* sa neobjavujú pôvodné sókratovské významy rozumnosti ako „konania svojho“ či „poznania seba“. Preto kapitolu venovanú *Ústave* uzatvára konštatovaním, že Platón sa v nej vyrovnal tak so Sókratovým dedičstvom, ako aj so všeobecnou mienkou a vypracoval vlastnú koncepciu *sófrosyné* vyjadrenú v takzvanej silnej definícii.

Vo *Faidróvi* autorka porovnáva ľudskú umiernenosť s božským šialenstvom lásky. Tieto dve sily sa na prvý pohľad javia ako protiklady, no Platónov Sókratés v tomto dialógu prezrádza, že obe predstavujú neodmysliteľnú súčasť anabázy a katabázy, výstupu k božským súcniam a zostupu do ľudskej reality života v obci. Úvahou nad výrokom z *Faidry*, podľa ktorého „skutečná krása stojí na posvätném podstavci s uměřeností“ (254b), si autorka pripravuje mostík k poslednej kapitole o pojme poriadku v Platónovej filozofii, ktorá sa opiera o výsledky tübingenských protologických interpretácií snažiacich sa preniknúť do jadra Platónovej nepísanej

náuky. Tento prechod je navyše posilnený v kapitole venovanej neskorému dialógu *Filébos*, kde sa Jitka Paitlová usiluje preukázať súvislosť medzi umiernenosťou a mierou, rozširiac tak obzor od etiky cez epistemológiu až k ontológii a kozmológii. To, že grécke termíny *sófosyné* a *metron* nemajú k sebe tak blízko ako české „uměřenost“ a „míra“ (a v slovenčine ešte nápadnejšie „umiernenosť“ a „mie-ra“), vedie autorku k relativizujúcejmu vyjadreniu na s. 139: „Do jaké míry je tato moje interpretace plausibilní, je však nyní těžké rozhodnout. Pro její potvrzení by bylo třeba najít argumenty v dalších Platónových pozdních dialozích.“ Zostáva dúfať, že túto výskumnú líniu J. Paitlová rozvinie vo svojich budúcich publikáciách.

Príchod poslednej kapitoly „o řádu v Platónově filosofii“ je, ako bolo povedané, ohlasovaný a pripravovaný, no čitateľ akoby otvoril úplne iný zväzok. Kapitola predstavuje do seba uzatvorený celok, ktorý po stručnom rekapitulovaní výsledkov skúmaní o platónskej *sófosyné* žije svojím vlastným životom a téma umiernenosti napokon úplne absentuje. Zdá sa, že ide o odbočku, ktorá síce prezrádza autorkinu záľubu v interpretáciách tübingenskej školy, no v súvislosti s témou celej práce by radšej mohla niesť označenie „dodatok“.

Kniha s nenápadnou obálkou teda obsahuje slabšie i silnejšie časti. Ak prižmúrieme oči nad nie celkom dokonalou korektúrou (preklepy sa nepodarilo vykoreniť najmä v poznámkach pod čiarou a v transkripcii gréckych výrazov), zaslúži si pozornosť. Napriek opatrnému názvu nepodáva iba fragmentárne „odstíny“, ale celú paletu rôznych chápaní umiernenosti u Platóna, ktoré spája idea postupného myšlienkového vývinu autora dialógov. Tie kapitoly, ktoré sú popisnejšie, každopádne predstavujú vhodný nástroj pre toho, kto sa chce oboznámiť s Platónovou tvorbou, zatiaľ čo tie, ktoré sa týkajú stredných a neskorých dialógov, zaujmú aj odborníka. Publikácia má preto šancu, že si nájde svojich čitateľov a prispeje k udržiavaniu záujmu o čítanie a interpretáciu jednej zo zakladateľských postáv západnej filozofickej tradície.

Jaroslav Cepko